

ԳԵՎՈՐԳ ՄԱՂՈՅԱՆ

Բանասիրական գիտությունների թեկնածու

ՄՈՒՐԱՑԱՆԻ ԱՆՏԻՊ ՆԱՄԱԿՆԵՐԸ

1899 թ. հասարակայնորեն նշվեց Էջմիածնի Գևորգյան Ճեմարանի հիմնադրման 25-ամյակը: Հայ մտավորականությունն ու բարերարները, ամեն մեկը յուրովի, իրենց մասնակցությունը բերեցին հայ մշակույթի այդ տարեկիցին: Մուրացանը (1854-1908) այդ կապակցությամբ 152 հատոր (129 անուն) հայերեն և ռուսերեն գիրք է նվիրում ազգային ուսումնական հաստատությանը, այդ թվում՝ պարբերականներ, հանդեսներ, դասագրքեր, ժամանակակից ու դասական գրողների, եվրոպական, ռուս հեղինակների երկերի թարգմանություններ: Այդ առթիվ գրած նամակը նա ուղղել է Ճեմարանի նորանշանակ տեսուչ Կարապետ վարդապետ Տեր-Մկրտչյանին: Մյուս երեք նամակների հասցեատերը Գարեգին վարդապետ Հովսեփյանն է (հետագայում՝ Մեծի Տանն Կիլիկիո Կաթողիկոս): Այս նամակներում խոսվում է մեծ մասամբ գրողի երկերի 10-հատորյակի բաժանորդագրության մասին: Երկերի առաջին հատորը, ինչպես հայտնի է, լույս է տեսել 1903 թ., իսկ երկրորդը՝ շատ ավելի ուշ, 1909-ին: Ստորև ներակայացվող նամակները գրված են 1899-1905 թթ.: Հեղինակը տարբեր առիթներով հիշում է Ամենայն Հայոց Կաթողիկոս Մկրտիչ Խրիմյանին, Կոմիտաս և Տիրայր վարդապետներին, Ստ. Կանայանին և ուրիշների: Նամակները բերվում են առանց որևէ միջամտության, քաղված են գրականության և արվեստի թանգարանի հայ գրողների նամակների հավաքածուից, թղթ. 185, համապատասխանաբար՝ թ.1 – վավ. 35ա, թ. 2 – վավ. 19, թ. 3 – վավ. 14, 4 – վավ. 15:

1.

20 սեպտեմբերի 1899

Թիֆլիս

Առ Բարձրապատիւ Տեսուչն Ս. Էջմիածնի Գեորգեան Ժառանգաւորաց Ճեմարանի

Արժանապատիւ Հայր

Երջանկայիշատակ Գեորգ Դ. Կաթողիկոսի յաւետ ազգօգուտ հիմնարկութիւնը – Ժառանգաւորաց Ճեմարանը՝ իրաւամբ է տօնում այսօր իւր գոյութեան քսանհինգամեայ տարեդարձը, վասն զի այդ քառորդ դարում նա ապրել է արդիւնաւոր կերպով և, չնայելով որ յաճախ շրջապատուած է եղել անհամբոյր հանգամանքներով, այնուամենայնիւ, նա տուել է ազգին բարի պտուղներ:

25 տարի ընդհանրապէս չէ, բայց հայ ժողովրդի մէջ հիմնուած և նրա համար ապրող մի հասարակութեան համար՝ կարի երկար շրջան համարելու է: Երբ արժանայիշատակ Կաթողիկոսի ձեռակերտն հազիւ ուրեմն աւարտեալ՝ հրոյ ճարակ դարձաւ (ես յիշում եմ տխրութեամբ), մի համալսարանական հայ վարդապետ, որ յետոյ եպիսկոպոսացաւ, այդ լուր առնելուն պէս, ուրախութեան տօն կատարեց գա-

ւառական քաղաքներից մեկում և այդ տօնին հրաւիրեց իւր սրտակից բարեկամները: Երբ ես վրդովեալ հարցուցի՝ «Ինչո՞ւ հայ վարդապետը այդօրինակ չարախնդութիւն է արտայայտում մեր կրթական գործին հասած ծանր հարուածի նկատմամբ», նա պատասխանեց. «Էջմիածինը պիտի քանդուի, որովհետև այդտեղից օգուտ չէ գալու մեզ»: Եւ նա այդ ասում էր այն պատճառով, որ ինքն այդ միջոցին հրաժարեցուած էր պաշտօնից:

Այս տխուր դէպքը ես յիշում եմ նրա համար, որ ապացուցանեմ, թէ՛ արդարև Գեորգեան ճեմարանի 25 տարի գոյութիւն ունենալը և շահաւոր կերպով գործելը՝ այնպիսի մի ժողովրդի մէջ, որ ծնում և սնուցանում է յիշածս վարդապետների նման անձինք, մի նշանաւոր երևոյթ է և անձնուէր գործունէութեան կատարեալ յաղթանակ:

Թո՛ղ ապրի, ուրեմն, ա՛յն յոյսը, որ Գեորգեան ճեմարանի հիմունքը հաստատեց, թո՛ղ աճէ այն սէրը, որ այդ տաճարի պաշտօնեաների սրտում անձնուիրութեան զգացմունքը վառեց, որով և նրա քսանհինգամեայ գոյութիւնը արդիւնաւոր դարձոյց, և թող մեզ ամենիս ոգեւորէ ա՛յն հաւատը, թէ՛ Գեորգեան ճեմարանը՝ իբրև անշիջանելի ջահ՝ պիտի վառի շարունակ լուսաւորչաշէն տաճարի հովանւոյն ներքոյ և լուսաւորէ հայ ժողովրդի հոգւոյ և մտաց անկապտելի լուսով: Եւ Բարձրելոյն Աջը, որ միակ զօրավիգն է մեզ այսօր, թող հաստատ և անխափան պահէ լուսոյ այդ տաճարը և փրկէ նրան այնպիսի փորձանքներից, որոց դէմ անկարող ենք մենք կուել...

Մատչելով ի համբոյր սուրբ Աջոյն Վեհափառ Հովանաւորողի ուսման տաճարիդ, ես ևս, հայր տեսուչ, իբրև անդամ հայ ժողովրդեան, շտապում եմ յայտնել իմ սրտագին ուրախութիւնն ու շնորհաւորանքը յարգարժան վարչութեան Գեորգեան ճեմարանիդ և յայտարարել թէ՛ ցանկանալով գէթ մի բանով օգտաւէտ լինել վերջնոյս, ուղարկում եմ իմ կողմից ճեմարանի գրադարանին նուէր հարիւր յիսուն հատորի չափ գիրք, որոց ցուցակը, ընդ նմին և գրքերը փոխադրող ընկերութեան ընկալագրերը ներփակում եմ նամակիս մէջ:

Թէպէտ ուղարկածս նուէրը մեծ արժէք չունի, բայց և այնպէս նա կարող է մասամբ ծառայել ճեմարանի գրադարանի ամբողջացմանը: Ուստի խնդրում եմ ընդունել այն իբրև զլումայ այրւոյն և զետեղել գրադարանում ի յիշատակ ճեմարանի քսանհինգամեայ տարեդարձի:

Ամենախորին յարգանքօք

Մուրացան

Թղթ. 185, վաւ. 35ա

2.

6 օգոստոսի 1904, Թիֆլիս

**Բարձրապատիւ Հայր
Գարեգին վարդապետ
ի Գանձասար**

Յուլիս 11 թուով Ձեր պատուական նամակն, որ Աղդամից փոստ էր ձգուած սոյն ամսոյ 20-ին, ստացայ տեղս 21-ին:

Շատ ուրախ եմ որ Դուք արդէն վայելում էք Գանձասարայ մաքուր օդը, ջուրը և հիանում նրա հրաշալի տեսարաններով, որոնք երբեմն այնքան շատ սիրելի էին ինձ և այսօր էլ կարի տենչալի, բայց ցաւելով ցաւում եմ, որ չպիտի կարողանամ խոստումս կատարել: Այսօր արդէն օգոստոսի 6-ն է, և ես դեռ այրում եմ Թիֆլիսում. էլ ե՞րբ կարող եմ գալ Շուշի, որ Ձեր աւիալին էլ հասնեմ:

Պր. Թումանեանին էլ չեմ պատահում, կարծեմ նա Շուշիւ էրում է:

Յամենայն դէպս եթէ կարողացայ ելնել տեղիցս ամսոյս 10-ին, հետս կը վերցնեմ էստամբի թուղթ, գուցէ յաջողիմ հասնել Ձեզ:

Տիրայր և Կոմիտաս Հայր սուրբերի հետ մի քանի օրով գնացինք Սանահին – շատ գոհ էի այդ ուխտագնացութեամբս: Կանայեանն էլ այնտեղ էր էստամբաժով արձանագրութիւններ հանում: Սանահինի ինձ վրայ թողած տպաւորութիւնն էլ շատ մեծ էր, մանաւանդ նրա շրջանակներինը: Բայց Գանձասարին չի հասնիլ նա իւր հորիզոնի շքեղութեամբ:

Սիրալիր ողջոյն Արժ. Անտոն վարդապետին. շնորհակալութիւն իմ կենացը խմելու համար: Պիտի աշխատեմ գալ Գանձասար և նրա պատմական եալի վրայ խմել երկուսիդ կենացները: Տեսնենք Աստուած ինչպէս է յաջողում:

Շատ զբաղուած եմ գործերով, ներողութիւն եմ խնդրում ուշ պատասխանելու և շտապ-շտապ ու խառն գրելուս համար:

Ընդունեցէք իմ ջերմագին ողջոյններս, որով մնամ միշտ

Ձեր խոնարհ ծառայ

Մուրացան

Թղթ. թ. 185, վաւ. 19

3.

29 հոկտեմբերի 1904, Թիֆլիս

**Բարձրապատիւ Հայր
Գարեգին վարդապետ
յերևան**

Վաղուց է Ձեզանից տեղեկութիւն չունեմ, բայց յուսամ ողջ առողջ էք և բազմամեղիս համար աղօթարար:

Ձեզ դրկածս 50 օրինակ գրքերի վիճակը չիմացայ ինչպէս տնօրինեցիք. Ձեր 17 բաժանորդներից երեքին ինքս եմ գրքերը դրկել, այն է՝ օր. Ջարուհուն, Յուսիկ վարդապետին և Անտոն վարդապետին: Մնացեալից էլ թէ որքան էք Դուք տեղաւորել և ո՞րքան է մնում՝ կցանկանայի իմանալ. նոյնպէս թէ ո՞րոնցից էք լրիւ ստացել բաժնեգները և որոց վրայ կայ ապառիկ: Այդ հաշիւը Դուք հեշտութեամբ կարող էք պարզել, ըստ որում Ձեզ մօտ են գտնուում անդորրագրերի արմատները: Թէպէտ մի ցուցակ ստացած եմ Ձեզանից, բայց կուզենայի մի լրացուցիչ ցուցակ էլ ունենալ: Գուցէ նոր բաժանորդներ էլ ունէք, որոնք չեն մտած հին ցուցակը:

Արժ. Վահան աւագ քահանայ Վաչէեանց Երևանից գրած և խնդրած էր ինձ՝ ուղարկել իրեն նուէր իմ երկասիրութիւններից մի օրինակ, առարկելով թէ՛ իւր տանն ունի փոքրիկ գրադարան, որից օգտուում են այն աշակերտներն ու աշակերտուհիներն, որոնք հասարակաց ընթերցարան յաճախել չեն կարողանում, իսկ ինքը միջոց չունի ամեն գիրք փողով առնելու: Եթէ ճիշտ է, խնդրեմ հաճիք ուղարկել նրան մի օրինակ: Ես յիշեալ քահանային ճանաչելու պատիւը չունեմ, բայց եթէ նա իրօք միջնորդ է հանդիսանում հայ ընթերցանութիւն տարածելու, մեր պարտքն է օգնել նրան:

Ուրիշ կարևոր հաղորդելիք չունենալով՝ մնամ սրտագին ողջոյններով

Ձեր բարձր Արժանապատուութեան

խոնարհ ծառայ

Մուրացան

Իմ հասցէն՝ Ртищевская 15 Мурацану.

4.

25 յունուարի 1905, Թիֆլիս

Բարձրապատիւ Հայր

Գարեգին վարդապետ

(Երևան, թեմական դպրոց)

Ամսոյս 20 թով գրած Ձեր պատուական նամակը – ներփակեալ յիսուն ռուբլոյ հետ ստացայ, որի համար յայտնում եմ սրտագին շնորհակալութիւնս:

Այդ գումարը արձանագրեցի Ձեր Արժանապատուութեամբ բացած հաշի պահանջ, որով Ձեզ դրկուած անդորրագրերի ու գրքերի դիմաց ստացած եղայ Ձեզանից 125 ռուբլի:

Որ հաշիւ չէք ուղարկում, հոգ չէ, միայն թէ, ժամանակ ունեցածդ միջոցին, հաճեցէք դրկել ինձ Ձեր գտած բոլոր բաժանորդների ցուցակը, որպէսզի չարձանագրուածները մատենանի մէջ արձանագրեմ և ապագայի համար ոչինչ չմոռացուի: Ընկալագրերն էք խնդրում. այս երկու օրը կուղարկեմ սիրով և ընդունին կանխաւ իմ ջերմագին շնորհակալութիւնը Ձեզ մատուցանելով ընդունեցէք, սիրելի Հայր, իմ սրտագին յարգանքը, որով մնամ միշտ

Ձեր խոնարհ ծառայ

Մուրացան

Յ. Գ. Երկրորդ հատորս յոյս ունեմ շուտով աւարտել: Գրաքննիչի կողմից մէջ բերած մի կնճիռ որոշ ժամանակ խլեց ինձանից: